

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Nuri Said AKGÜL
Yüksek Lisans Öğrencisi
nurisaidakgul@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-9373-7186>

Hayâlî Bey'in “-miz kaldı” Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi

*“-miz kaldı” Repeated Word Ghazel of Sheighe Hayâlî’s
Commentary According to Method of Thought Zone
Based Text Analyzing*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.03.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 10.04.2023
Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Akgül, N. S. (2023). Hayâlî Bey'in “-miz kaldı” redifli gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine göre şerhi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 478-489. <https://doi.org/10.34083/akaded.1266030>

Akgül, N. S. (2023). “-miz kaldı” repeated word ghazel of Sheighe Hayâlî’s Commentary According to Method of Thought Zone Based text analyzing. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 478-489. <https://doi.org/10.34083/akaded.1266030>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin eserlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için çeşitli metin şerhi çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar, büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüzde, mânâ dünyası ve kelime haznesi bakımından uzak kaldığımız bu şiirlerin anlaşılması, düşünce dünyamıza pek çok şey katacaktır. Bu açıdan Klasik Türk edebiyatı metinlerinin şerhine ihtiyaç duyulmuştur. Metin şerhleri yapılırken çoğu zaman klasik usûller uygulanır, bu usûller metnin anlaşılmasına yardım eder. Klasik usûller, beyitleri çözümlemede her zaman uygulanabilecek, geçerli yöntemlerdir ancak metinleri çözümlemede yeni usûllerin uygulanması da gerekir. Farklı bakış açılarıyla metinlerin şerh edilmesi Klasik Türk edebiyatını daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Biz de bu düşünceden hareketle çalışmamızda, Hayâlî Bey'in bir gazelini farklı ve yeni bir usûlle çözümlemeye çalışacağız. Bu çalışmayı yaparken Ziya Avşar'ın geliştirdiği ve çerçevesini belirlediği "Düşünce Alanı Merkezli" metin çözümleme yöntemini (DAM) uygulayacağız. Kelimelerin anlamlarından yola çıkarak çeşitli anlam tabakalarına ulaşarak farklı bir pencereden şiiri anlamlandırmaya, anlam tabakaları üzerinde durarak metni açık bir şekilde çözümlemeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî Bey, metin şerhi, metin çözümleme yöntemi.

Abstract

Classical Turkish literature poets various text commentary studies were carried out in order to better understand his works. These studies are of great importance. Because, understanding these poems, which we are far from in both in terms of meaning and vocabulary, will add a lot to our world of thought. In this respect, there is a need for annotation of Classical Turkish literature texts. Most of the time, classical methods are applied while making text annotations, these methods help to understand the text. Classical methods are valid methods that can always be applied in analyzing couplets. however, new methods of analyzing texts also need to be applied. Annotation of texts from different perspectives will contribute to our better understanding of Classical Turkish literature. Based on this idea, in our study, we will try to analyze a ghazal of Hayâlî Bey with a different and new method. While doing this study, we will apply the "Thinking Field Centered" text analysis method (DAM) developed and framed by Ziya Avşar. Based on the meanings of words, we will try to reach various layers of meaning to make sense of the poem from a different window to analyze the text clearly by studying on the layers of meaning.

Keywords: Hayâlî Bey, text commentary, text analysis method.

Giriş

Düşünce Alanı Merkezli (DAM) metin çözümleme yöntemi, Ziya Avşar tarafından geliştirilen bir metin şerhi yöntemidir. Bu yöntemde, şiir düşünce alanlarına ayrılarak çözümlenir. Şairin vermek istediği mesajın yer aldığı esas bölüme “temel düşünce alanı” (TDA), temel düşüncenin anlaşılmasına yardım eden diğer düşünce alanlarına ise “yardımcı düşünce alanı” (YDA) denir (Avşar, 2009). İki farklı düşünce alanının ortak kavramlarla bir araya gelmesi ise “bileşik düşünce alanı” (BDA) olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünce alanlarına ulaşmak için “düşünce birimleri”ne (DB) ihtiyaç vardır, düşünce birimleri düşünce alanlarının küçük parçalarıdır. Bunlar kelimeler ya da tamlamalardan oluşan kelime gruplarıdır (Avşar, 2009). Anlam bakımından yoğun olan metinlerde genellikle düşünce alanları birbirine çok yakındır, bunlara çoğu zaman beyit ve dörtlüklerde rastlarız, bu metinlere “düşünce alanı yoğun dokulu metinler” (YDM) denir. Temel ve yardımcı düşünce alanlarının daha açık şekilde birbirinden ayrıldığı metinler ise “düşünce alanı seyrek dokulu metinler”i (SDM) oluşturur. Bu yöntemde, temel düşünce alanının ve yardımcı düşünce alanının belirlenmesi, bu düşünce alanlarının belirli bir sıraya göre incelenmesi için oluşturulan taslağa “değerlendirme dizgesi” (DD) adı verilir. Değerlendirme dizgesi bize “yorum alanı”ımızı (YA) gösterir. Bu alanın dışına çıktığımızda “yorum sapması” (YS) ortaya çıkar. Yorum sapması metnin verdiği anlamın eksik veya fazla olarak açıklanmasıdır (Avşar, 2009). Bu metin çözümleme yönteminde kelimelerin tarihî süreçte aldığı anlamlar, yorumcuya yol göstermektedir. Yorumcu kelimelerin anlamlarından hareketle şiiri şerh edeceğinden, bu kelimelerin anlamlarını doğru şekilde bulması gerekir. Kelime anlamlarını araştırıp metin içindeki anlamını tespit etme işine “kelime bilgisi” (KB) denir (Avşar, 2009).

DAM yöntemi; metinlerin anlamlarını ve metinlerin verdiği iletileri inceleme noktasında, klasik yöntemlerle benzerlik göstermektedir. Ancak bu yöntem; anlam katmanlarının, önem sırası gözetilerek yapılan bir tasnifle sıralanması yönüyle klasik yöntemlerden ayrılır. Anlam katmanları arasında yapılan bu tasnif işi “değerlendirme dizgesi”yle gösterilir. Bu yöntemde, “temel düşünce alanı”yla şairin esas vurgulamak istediği mânâlar yorumlanır (Özdemir, 2012). Yöntem uygulanırken benzer kavramlar, bir düşünce alanı içinde toplanarak yorum yapılacak alan oluşturulur, DAM yönteminin diğer yöntemlerden farklı olan tarafı da budur (Özdemir, 2014).

Dil, yüzyıllar içerisinde değişip gelişirken dili oluşturan sözcükler de farklı ve yeni anlamlar kazanarak serüvenlerini sürdürür. Sözcükler bu serüvenlerinde zaman içerisinde farklı kavramları ifade etmeye başlayabilir. DAM yöntemiyle, sözcüklerin metnin yazıldığı dönem içerisindeki düşünce alanı tespit edilir ve metin çözümlemesi

bu minvâlde yapılır (Yalap, 2015). Bu yöntem, Beyitleri oluşturan kelime ve kelime gruplarından birbiriyle tenasüplü olanların bir araya toplanmasıyla uygulanır. Anlamları tespit edilen kelime ve kelime grupları düşünce alanları içinde tasnif edilir. Bu yöntemde öncelikli olan; temel düşünce alanı denilen, şairin şiiri yazmaktaki esas meramını, sözcüklerin işaretinden yola çıkarak belirlemektir. Sonrasında, temel düşünce alanını daha iyi anlamamızı sağlayan yardımcı düşünce alanları da belirlenir. Metnin şerhi, bu düşünce alanlarının sınırları dâhilinde yapılır. Yapılan metin çözümlemesi de bu şekilde ölçülebilir bir hüviyete kavuşur (Avşar, 2009).

Yukarıda bahsettiğimiz Düşünce Alanı Merkezli metin çözümleme yöntemini kullanarak Hayâlî Bey'in "-miz kaldı" redifli gazelini çözümlemeye çalışacağız.

Gazel Şerhi

(me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün)

1. Beyit

Nigârâ bezm-i hüsnünde dil-i mestânemiz kaldı

Perin yakmış cemâlin şem'ine pervânemiz kaldı (Tarlan, 1992)

Beytin nesre çevirisi: *"Ey sevgili! Güzelliğinin meclisinde kendinden geçmiş gönlümüz kaldı. Güzelliğin mumuna kanadını yakmış pervanemiz kaldı."*

Değerlendirme Dizgesi

Temel düşünce alanı: meclis. **DB:** bezm, mestâne, şem, pervâne.

Yardımcı düşünce alanı: âşık. **DB:** dil, mestâne, per, pervâne.

Yardımcı düşünce alanı: sevgili. **DB:** nigâr, bezm-i hüsn, cemâl, şem.

Yardımcı düşünce alanı: tasavvuf. **DB:** nigâr, bezm, dil-i mestâne, cemâl, şem, pervâne.

Yardımcı düşünce alanı: edebiyat. **DB:** şem, pervâne.

Meclis düşünce alanı, beyitte "bezm, mestâne, şem, pervâne" düşünce birimlerinden oluşur, beyitte ilk görülen düşünce alanıdır. "bezm" içkili, eğlenceli meclis anlamındadır (Pala, 2020). Akşamları kurulan bu eğlence meclislerinde "şem" (mum) bulunur. Pervâne (küçük kelebek) meclisteki mumun etrafında uçuşur. Meclis içkili olduğu için, bu mecliste, kendinden geçinceye kadar içmiş biri bulunmaktadır. Bu ifadeler; etrafında pervâne uçan, mumun olduğu, kendinden geçen âşığın bulunduğu,

bir meclis ortamını gözümüzde canlandırmaktadır. Bu meclis sevgilinin güzelliğinin meclisidir. Sevgili bu meclisin tam ortasında, mum gibi parlamaktadır.

“Dil, mestâne, per, pervâne” Düşünce birimleri, beyitte âşık düşünce alanını oluşturur. Dil (gönül), aşkın bulunduğu yerdir. “Pervâne”, sevgilinin çevresinden ayrılmayan âşığı ifade eder. Âşık, sürekli sevgilinin etrafındadır; bu aşk, âşığı yakmaktadır. “Per” (kanat), pervânenin parçası olduğu için beyitte de âşığın bir parçası olarak yer almıştır. “Mestâne” ise âşığın, aşkla kendinden geçmiş halini ifade ettiği için bu düşünce alanı içinde değerlendirilir. Âşık kendinde değildir, kendinden tamamıyla vazgeçmiştir. Zihni melekelerini yitirmiş bir hâlde, kendini çekinmeden her türlü tehlikeye atabilecek bir durumdadır. Âşığı bu hâlde getiren sevgilinin güzelliğidir.

“Nigâr, bezm-i hüsn, cemâl, şem” Düşünce birimleri, beyitte, sevgili düşünce alanını oluşturur. Sevgiliye güzelliği yönüyle “nigâr” denmiştir. Beyitte nigâr kelimesi, putu (heykel) andıran mükemmel güzellikte sevgili anlamında kullanılmıştır (Zavotçu, 2018). “Bezm-i hüsn”, sevgilinin yüz güzelliğini ifade etmektedir. “Cemâl” yine yüz güzelliği anlamında olup sevgili düşünce alanının içindedir. Sevgilinin yüzü âşığı mest etmiştir. “Şem” kelimesi Klasik Türk edebiyatında, sevgili yerine kullanılan kavramlardan biridir. Parlaklığı yönüyle şem, sevgilinin yüzüne benzetilir (Zavotçu, 2018). Bu düşünce birimlerinden hareketle, put gibi güzel bir cemâli olan, mum gibi parlak bir sevgili tasviri beyitte söz konusudur. Sevgili, meclisin ortasında, güzelliğiyle dikkat çekmekte, âşık ise sevgilinin etrafında pervâne olmuş durumdadır.

“Nigâr, bezm, dil-i mestâne, cemâl, şem, pervâne” Düşünce birimleri, tasavvuf düşünce alanını oluşturur. “Nigâr” kelimesi istiâre yoluyla ilâh anlamında kullanılmıştır. “Bezm” (meclis) kelimesi, Elest meclisini hatırlatmakta olduğu için bu düşünce alanına girer. Gönül yani ruh, Elest meclisinde, Allah’ın kulu olduğunu kabul etmiştir. Bezm kelimesi, Elest bezmi dışında da tasavvufi toplantılar anlamıyla kullanılmaktadır (Kurnaz, 2012). “Dil-i mestâne” tamlamasında ise “dil” (gönül) kelimesi, tasavvufî anlamda Allah’ın nazar ettiği yer, mânâsında kullanıldığı için tasavvuf düşünce alanı içerisinde değerlendirilir (Uludağ, 2012). Allah katında, imanlı olan kulun gönlü çok değerlidir. “Mestâne” kelimesi de yine Elest meclisinde, aşk şarabı içmiş âşığı temsil ediyor. Aşk, âşığın tüm varlığını kaplamıştır; âşık, artık kendinde değildir. “Cemâl”, Allah’ın rahmet ve lütuf vasıfları anlamındadır (Uludağ, 2012). Kendinden geçen âşık, ilâhî tecellilere mazhar olacaktır. “Şem” kelimesi, tasavvuf edebiyatında Allah’ı sembolize ederken “pervâne” kelimesi de ilâhî aşkla yanan âşığı ifade eder. Pervâne, mumun etrafında yanınca kadar döner; âşık ise aşk yolunda, benliğini yitirinceye dek yolculuğunu sürdürür (Uludağ, 2012).

"Şem, pervâne, nigâr" kavramları beytin son düşünce alanı olan edebiyat düşünce alanını oluşturur. Şem ve Pervâne mesnevîlere konu olan kahramanlardır. Klasik Türk edebiyatında, bu konu çok işlenmiştir. Şem ü Pervâne mesnevîlerinde; Pervâne, Anadolu ülkesinin hükümdarı Jale'nin oğludur. Çin fağfurunun kızı Şem'e, duvarda gördüğü resimle âşık olur. Pervâne, bu aşk uğruna nice zorluklar çeker, uzun yollar gider, aklı dengesini kaybeder fakat neticede Şem'e kavuşur (Armutlu, 1998). Âşık da kendini bu mesnevîdeki Pervâne gibi aşkı için ızdıraplar çeken biri olarak tanımlamaktadır. "Nigâr" kelimesinin bir diğer anlamı; resimdir (Devellioğlu, 2017). Bu mesnevîde, Pervâne, Şem'e gördüğü bir resimle âşık olur; bu anlamda mesnevîdeki Şem'in resmi ile beyitteki "nigâr" her ikisi de sevgiliyi ifade etmektedir. Bu yönüyle, edebiyat düşünce alanına dahil olan Şem ü Pervâne mesnevisine atıf yapılmaktadır.

2. Beyit

Ânı hoş tut garibindir efendi işte biz gittik

Gönül derler ser-i kûyunda bir divânemiz kaldı (Tarlan, 1992)

Beytin nesre çevirisi: "Efendi! Garibindir, onu hoş tut. İşte biz gittik, sokağın (mahallenin) başında gönül denilen delimiz kaldı."

Değerlendirme Dizgesi

Temel düşünce alanı: âşık. **DB:** garib, gönül, divâne.

Yardımcı düşünce alanı: sevgili. **DB:** efendi, ser-i kûy.

Yardımcı düşünce alanı: tasavvuf. **DB:** garib, efendi, gönül, ser-i kûy, divâne.

"Garib, gönül, divâne" Düşünce birimleri, âşık düşünce alanını oluşturur. Bu beytin temel düşünce alanı "âşık"tır. "Garib" kelimesi kimsesiz, zavallı, gurbetteki kişi anlamındadır. Âşık, aşkıdan perişan olmuş acınası bir hâle gelmiştir. Çektiği acılar âşığı, derbeder etmiştir. "Gönül" kelimesi de yine âşık düşünce alanı içinde yer alır. Gönül, aşkın merkezidir. Âşığın gönlü her daim azap içindedir. Sevgili, âşığın gönlünü harap eder. "Divâne" kelimesi ise yine âşığı tanımlamaktadır. Âşık, aşkıdan delirmiştir. Deliler nasıl ki ne yaptığını bilmiyorsa âşık da ne yaptığını bilmemektedir (Pala, 2020). Beyitte, sevgili uğruna aklını kaybetmiş, kimsesiz, sefil vaziyette bir âşık profili görmekteyiz. Şair, "İşte biz gittik, sokağın (mahallenin) başında gönül denilen delimiz kaldı." ifadesiyle de aşkın bir gönül işi olduğu beyanında bulunmuştur. "Biz gittik"ten kasıt beden, ten olmalıdır. "Sokağın (mahallenin) başında gönül denilen delimiz kaldı." İfadesinden, madde (beden ve ten) gitse de gönlün kalıcı olduğu

söylenmek istenmiştir. Bir bakıma manevi bir kavram olan gönlün Arapça “rûh” ve Farsça “cân” karşılığı olduğu imâ edilmiştir.

“Efendi, ser-i kûy” düşünce birimleri, sevgili düşünce alanı içinde değerlendirilir. Beyitte; sevgili yerine, efendi kelimesinin kullanılmasıyla, âşık karşısında, mutlak üstünlüğü olan bir sevgili târifi yapılmıştır. Beyitte “efendi” hitabıyla sevgiliye seslenilmiştir. Bu hitapla âşık; sevgiliyi efendi, kendisini de onun karşısında hizmetkâr ya da kul olarak gördüğünü imâ etmiştir. Sevgilinin, âşığın karşısında mutlak üstünlüğü vardır. “Ser-i kûy” ifadesi beyitte, sevgilinin mahallesi (sokağı) anlamında kullanılmıştır. Âşık, sürekli sevgilinin sokağında, mahallesinde dolaşmaktadır. Sevgili, bu sokakta hükümdardır, âşığın tek dileği ise bu sokakta kalıp, zavallı bir garip olarak hayatını sürdürmektir. Âşık, sevgilinin sokağındaki bir dilenci gibidir. Dilencilere sadaka verilerek gönülleri hoş tutulur, âşığın da sevgiliden talebi gönlünün biraz hoş tutulmasıdır.

“Garib, efendi, gönül, ser-i kûy, divâne” düşünce birimleri, tasavvuf düşünce alanı içinde değerlendirilir. “Garip” kelimesi tasavvufta gezici dervişlere verilen addır. Derviş hiç gezmese dahi dünyada gurbette olup vatan-ı aslîsi olan ruhlar âleminde uzaklaşmıştır, bu noktada garip kabul edilir. Tecellilere mazhar olan âşığın hâlinden, kimse anlamayacağı için o da bir nevi gariptir. Âşık, kalabalıklarda yaşasa da içinde bulunduğu mânevî hâli, sıradan insanlar anlamayacak; garip görünüş ve tavırları bu halleri bilmeyenlerce tuhaf karşılanacaktır (Uludağ, 2012). “Efendi” kelimesi şeyh, pâdişah, peygamber, ilâh anlamlarında tasavvufta kullanılır. Efendi; sözü geçen, sorgulanmaksızın kendisine tâbi olunan anlamına gelir (Uludağ, 2012). “Gönül” Allah’ın nazar ettiği yerdir, îman gönülde bulunur. “Ser-i kûy” ise beyitte; ilâhi sevgilinin evi anlamında, yani “Kâbe” anlamında kullanılmıştır. Hacılar, Kâbe’nin etrafını tavaf eder, âşık da sevgilinin evini tavaf eder. Bu aşk, ilâhî aşktır. Kul, tüm benliğini yok etmiş, Allah’ın evini tavaf etmektedir (Pala, 2020). “Divâne” kelimesi, ilâhî aşk ile kendinden geçen âşık anlamındadır. Bu beyitte, Allah’ın yoluna kendini fedâ eden bir âşık tasviri yapılmıştır.

3. Beyit

Yürek kan oldu hicrândan vücûdum çekti el cândan

Fedâ oldu yoluna cümlesi zîra nemiz kaldı (Tarlan, 1992)

Beytin nesre çevirisi: “Yürek ayrılıktan kan oldu, bedenim candan el çekti. Çünkü hepsi (sevgili) uğruna gözden çıkarıldı, neyimiz kaldı (gönülden başka bir şey kalmadı).”

Değerlendirme Dizgesi

Temel düşünce alanı: âşık. **DB:** yürek, vücûd, cân.

Yardımcı düşünce alanı: tasavvuf. **DB:** yürek, hicrân, vücûd, cân, fedâ.

“Yürek, vücûd, cân” düşünce birimleri, beyitte, âşık düşünce alanını oluşturur. “Yürek” gönül anlamında kullanılmış olup aşkın bulunduğu yerdir. Sevgilinin ayrılığı âşığı kan revan hâlde bırakmıştır. “Yürek” kelimesini, maddî anlamda, kanı vücuda pompalayan organımız olarak düşünürsek bu anlamda da yürek (kalp) kan içindedir. Âşığın kastı ise daha ziyade maddî vücudunun merkezi olan kalp değil, mânevîyatının merkezi olan gönlüdür. Âşığın gönlü kırıktır, âşık; elem, gam, keder içindedir. Bu anlamda yüreği kan dolmuştur. “Vücûd” âşığın kanlar içindeki cismidir. “Cân” âşığın elindeki tek sermayedir ve bunu sevgiliye fedâ eder. Âşık, bu şekilde sevgilinin aşkını elde etmek ister. Âşık, cânan için düşünmeden cânından vazgeçer (Pala, 2020).

“Yürek, hicrân, vücûd, cân, fedâ” beyitte, tasavvuf düşünce alanı, bu düşünce birimleriyle kurulur. “Yürek” kelimesi gönül anlamında, Allah’ın nazar ettiği yerdir. İlâhî kemâl ve cemâlin tecellî yeridir. “Hicrân” kelimesiyle âşığın, Allah’tan uzak düştüğü ve ona kavuşmak istediği anlaşılmaktadır. “Vücûd” varlık anlamındadır; âşığın bedeni, cân denen mânevî unsurdan yani ruhundan uzaklaşmıştır. Âşık, bu sûretle vücudunu da ruhunu da tamamıyla terk etmiş, mutlak vücud sahibinin yolunda fedâ-i nefis ederek Hakk’a ulaşmıştır (Uludağ, 2012).

4. Beyit

Başımdan akl ise gitti dil ile cân revan oldu

Ten-i bî-i’tibar adlı kuru vîrânemiz kaldı (Tarlan, 1992)

Beytin nesre çevirisi: “Başımdan usum gitti, gönül ve cân (yoluna) akıp giden oldu. Saygınlığı, değeri olmayan ten adında kuru bir yıkıntıımız, harabemiz kaldı.”

Değerlendirme Dizgesi

Temel düşünce alanı: âşık. **DB:** akl, dil, cân, ten-i bî-i’tibar, vîrâne.

Yardımcı düşünce alanı: tasavvuf. **DB:** akl, dil, cân, vîrâne.

“Akl, dil, cân, ten-i bî-i’tibar, vîrâne” düşünce birimleri, âşık düşünce alanını oluşturur. Akıl, anlama, kavrama melekesidir. Âşık, aşka düşmeden önce bu melekeye sahiptir, ancak aşk derdine ducâr olmasıyla akli melekelerini tamamen yitirir, divâne olur. “Dil” aşkın bulunduğu yer, “cân” âşığın sevgiliye verebileceği tek nakittir. Âşığın sevgiliye sunabileceği başka bir şeyi yoktur. Âşık tereddüt etmeden cânını ve gönlünü sevgili yoluna harcar. “Ten-i bî-i’tibar” yaralar içinde, solgun haldeki âşığın bedenidir.

Âşığın bedeninin, görünüşünün, maddî varlığının hiçbir câzibesi yoktur, itibarsızdır. Ancak gönlü için bu durum söz konusu değildir. Âşığın gönlünde, kendisini değerli kılan bir hazîne mevcuttur. Hazîneler genellikle “vîrâne”lerde bulunur, aşk bir hazîne olduğu için, âşığın gönlü de vîrâneye benzetilir (Uludağ, 2012).

“Akl, dil, cân, vîrâne” düşünce birimleri, beyitteki tasavvuf düşünce alanını oluşturan kavramlardır. Tasavvufta, akıl yoluyla Allah’a ulaşamayacağı düşüncesi hâkimdir. Âşık, aklını tamamen devre dışı bırakmıştır, bu yolla Allah’a ulaşacaktır (Uludağ, 2012). “Dil” ve “cân” ise insanın gönlü, mânevî tarafıdır. Âşık, bunları dahi Allah yolunda feda etmiştir. Elinde kalan sadece ten denen kıymetsiz, “vîrâne” mesâbesindeki bedendir.

5. Beyit

Hayâlî devlet-i bî-i'tibâra bakmadın gittin

Bize bestir bu kim dillerde bir efsânemiz kaldı (Tarlan, 1992)

Beytin nesre çevirisi: “*Ey Hayali! Değersiz, saygınlığı olmayan varlığa bakmadın, dillerde söylencemizin kalması bize yeter.*”

Değerlendirme Dizgesi

Temel düşünce alanı: âşık. **DB:** Hayâlî, efsâne, devlet-i bî-i'tibar

Yardımcı düşünce alanı: edebiyat. **DB:** Hayâlî, dil, efsâne.

“Hayâlî, efsâne, devlet-i bî-i'tibar” ifadeleri, âşık düşünce alanını oluşturur. Âşık; “devlet-i bî-i'tibara”a, güvenilmez olan varlığa, hiç bakmadan gitmiş; mal, mülk, makam gibi maddiyata zerre kadar önem vermemiştir. Âşığın bu tavrı görünüşte mantıksızdır çünkü âşık, varlık namına hiçbir şeyi önemsememektedir. Âşığın aşk yolunda rehberi gönlüdür, yaptığı iş akıl terazisiyle tartılamaz. Âşığın, aşkıdan başkaca bir sermayesi kalmamıştır (Zavotçu, 2018). “Efsâne” dilden dile anlatılan, halk arasında meşhur olmuş hikayelerdir. Âşığın hikayesi, o kadar etkileyicidir ki dilden dile aktarılarak efsâneleşmiştir. Âşık, aşk yolunda yaptığı nice fedâkârlıkların neticesini görmemiştir ancak bu onun için hiç mühim değildir. Âşık için Mecnun gibi anılmak yeterlidir.

“Dil, efsâne” ifadeleri edebiyat düşünce alanı içerisinde değerlendirilir. “Efsâne” sözlü edebiyat türlerinden biridir. Halk arasında; bir yer, kişi veya konu hakkında anlatılanlar olarak tanımlanan edebî türdür (Devellioğlu, 2017). Efsânelere, söylence de denmektedir. Efsâneler dilden dile dolaşır. Âşığın da aşkı uğruna başına gelenler, aşk yoluna feda ettiği yaşamı, halk arasında anlatılmaktadır.

Sonuç

16. yüzyıl şairi, Hayâlî Bey'in “-miz kaldı” redifli gazelinin “Düşünce Alanı Merkezli” metin çözümleme yöntemine göre açıklamaya çalıştık. Bu çalışmamızda, sözcük ve sözcük gruplarından, anlam bakımından ilişkili olanları bir araya getirip düşünce alanları oluşturduk. Çözümlemede, önce kelime ve tamlamaları tek tek; sonra düşünce alanına giren tüm sözcükleri bir arada çözümlemeye çalıştık. Metni yorumlarken metinde geçen kelimelerin anlamının dışına çıkmadan, ölçülebilir bir şerh yapmaya gayret gösterdik. Oluşturduğumuz değerlendirme dizgeleri, beyitleri yorumlarken kalem oynatacağımız yorum alanının çerçevesini çizdi. Bu dizgeler, bir yandan kelimelerin anlamları içinde yorum genişliği sağlarken bir yandan da kelimelerin anlamları dışında yorumlanmasına mâni oldu. Beyitlerin değerlendirme dizgelerini oluştururken şairin okuyucuya vermek istediği esas mesajı, temel düşünce alanı olarak belirledik. İlk beytin temel düşünce alanı “meclis” diğer dört beytin temel düşünce alanının “âşık” olduğunu, şairin; bu gazelinde âşığın psikolojisi üzerinde oldukça fazla durduğunu gördük. Hayâlî Bey, beyitlerde âşığın içinde bulunduğu onulmaz durumu tasvir etmiş, sanatının özgün yanını “âşık” kavramıyla okuyucuya sunmuştur.

Kaynaklar

- Armutlu, S. *Zâti'nin Şem' Ü Pervânesi* (Doktora Tezi, 1998), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. S. XI+788
- Avşar, Z. (2009). “Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi Ve Revânî'nin Bir Gazelinin Bu Yönteme Göre Şerhi”, II. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına), Kayseri, 13 Şubat 2009, Bildiriler, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2009, S. 12-30.
- Devellioğlu, F. (2017). Ankara:*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi,.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Özdemir, M. (2012). “Fuzûlî'nin ‘Yüceldü'n Kabrüm Ey Bîderler Seng-i Melâmetten’ Matla’lı Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli (DAM) Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi”, Turkish Studies – International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p. 1737-1750, TURKEY.
- Özdemir, M. (2014). “Koca Râgıp Paşa'nın ‘neye dirler’ Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine (DAM) Göre Şerhi” Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.2, Ağustos 2014, s. 187-201.
- Pala, İ. (2020). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Yalap, H. (2015). “Şeyh Galib'in ‘Âteş’ Redifli Gazelinin Düşünce Alanı Metin Çözümleme Yöntemine Göre Şerhi”, International Journal of Languages Education and Teaching, Volume 3/1 April 2015 p. 179-197.
- Zavotçu, G. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kocaeli: Umuttepe Yay.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.